

T.C. DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

0907 - BY 87 - 009 - 025

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ IV

(PROF.DR. ÖMER YİĞİTBAŞI'NA ARMAĞAN)

ÇOCUKTA DUYGU VE HEYECAN EĞİTİMİ

Dr. Mehmet TÛTÛNCÛ

I. Kavramların Tarif ve İzahları :

A. Çocuk: Genel manada, olgunluğa erişinceye kadar her yaştaki erkek ve kızlara verilen ad; iki yaşından erginlik çağına kadarki hayat dönemi; doğumundan oniki yaşına kadar kız ve erkeklerin ortak adı diye tarifleri yapılmıştır. (1)

Fakat umumiyetle çocukluk dönemi 0-12 yaş arası olarak kabul edilir. Bu yaşlar da kendi aralarında bazı dönemlere ayrılır. Bu dönemler çocuğun duygu ve heyecan eğitimi açısından son derece önem arzeder. Zira bu dönemlerde çocuk durmadan uyanık bulunan, durmadan hareket eden, tamamiyle faal, aynı zamanda dışarıya açık bulunan ve her türlü etkiye elverişli olan (alıcı) bir varlık, daima değişen ve gelişen bir yaratıktır. (2) Şayet çocuğun bu dönemlerinin psikolojisi (ruh hayatı) ve özellikleri bilinmezse onu iyi anlamak ve eğitmek mümkün olamayacağı gibi onun eğitimi için alınacak tedbirler de doğru ve isabetli olamaz. Meselâ doğumundan üç yaşına kadar çocuk, büyük bir heyecanlanma kabiliyeti gösterir. Zaman zaman bu heyecanın şiddeti onda büyük sarsıntılar meydana getirir. Bu sarsıntılar da şiddetleri oranında çocuğun karakterinde izler bırakabilir. Zihin gelişmesi gecikme gösterir. (3) Emniyetsizlik kompleksi (duygusu), saldırganlık, (4) korku, sıkılganlık ve ürkeklik (5) görülür. Daha sonra aşağılık kompleksi gelişir.

(1) R. Alaylıoğlu-F. Oğuzkan, Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 58.

(2) Guy Jacquin, Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri, trc., Mehmet Toprak, Remzi Kitabevi, İst., 1976, s. 25.

(3) Sidney L. Pressey Francis P. Robinson, Psikoloji ve Yeni Eğitim, trc., Hasan Tan, M.E. Bsv., 1975, I/157.

(4) Sidney L. Pressey- Francis P. Robinson, a.g.e., I/156, 159.

(5) Sidney L. Pressey- Francis P. Robinson, a.g.e., I/159.

4-7 yaş arası ikinci çocukluk dönemi ise duyuların alma kabiliyetinin en yüksek olduğu, yeni zihin fonksiyonlarının meydana geldiği egosantrizmin ⁽⁶⁾ geliştiği, zaman kavramının, sosyal gelişmenin meydana geldiği, ahlk duygusunun gelişme kaydettiği bir çağdır.

çnc çocukluk dönemi olan 8-12 yaş arası çocuğun hayatında akıl ve zihin bakımından olduğu kadar beden bakımından da daha istikrarlı bir dönemdir.

Grldği gibi çocukluk çağı, psiko-fizik ve sosyal gelişmenin hızlı olduğu bir çağdır. Buna göre bu çağın çeşitli yönlerinin iyi bir şekilde bililmesi ve çocukların eğitimlerinin ona göre verilmesi ve uygun tedbirlerin alınması ancak onların belli yaşlardaki bedeni ve ruhî yapılarını ve güçlerini inceleyerek doğru tanımaya ve değerlendirmeye bağlıdır. Bu tanıma ve değerlendirme ne kadar çok yönlü olursa, anne-baba ve öğretmenlerin çocukları yönetme ve eğitmeleri de o nisbette başarılı olur. Zira anne - baba ve öğretmenlerin sadece kullanacakları eğitim tekniklerini bilmeleri kafi değildir. Nasıl ki çiftçi toprağını, heykeltraş işlediği mermerin cinsini ve özelliğini, el işçisi işlediği maddeyi tanıyorsa anne-baba ve öğretmenler de özellikle çocuğu bütün karışıklığı ve sadeliği içinde tanıyarak, onun yükselmesine ve gelişmesine yardım etmelidir. Çocuk üzerinde ancak bu Şekilde etkili olunabilir. ⁽⁷⁾

B. Duygu: Herhangi bir belli uyaran karşısında aşağı yukarı devamlılık ve tutarlılık gösteren fakat heyecandan daha zayıf, zihni yn olmayan ve daha çok hoşlanmayla ilgili bir uyarım Şekli diye tarif edilir. ⁽⁸⁾ Ayrıca fiziki ve ruhî yaşayışlardan her birinin haz veya elem ile birlikte insanda uyandırdığı etkiler diye de tarifi yapılmıştır. ⁽⁹⁾

(6) Egosontrizm, çocuğun çevresini keşfettiği, bu çevrenin sadece kendisi için yaratıldığı inancını taşıdığı ve başka kimselere aldırış etmediği manasına gelir. Bu bir tür çocuğun her Şeyi kendine maletme duygusudur. Belli yaş dönemlerinin bir özelliği dir 8-12 yaşlar arasında kaybolması gerekir. Bu dönemde kaybolmayan egosantrim bencillik Őekline dönüşür. (R. Alayhoğlu, a.g.e., s. 34; Guy Jacquin, a.g.e., s. 41-44, 69.

(7) Guy Jacquin, a.g.e., s. 19 .

(8) R. Alayhoğlu, a.g.e., s. 87.

(9) Ali Haydar Taner, Ruhbilim, Marif Mtb., İst., 1942, s. 158; Osman Pazarlı, Din Psikolojisi, İst, 192, s. 92.

ÇOCUKTA DUYGU VE HEYECAN EĞİTİMİ

Duygular genellikle motif ve değerlerle alakalıdır. Mesela kahramanlık duygusu, vatan için canını feda etme anlayışına bağlanabilir.

Duygular kaynaklarına ve iç yapılarına göre: 1— Vücudun organlarından ve duyulardan gelen duygular, 2— İnsanın kendi benliğine, kendi varlığına karşı beslediği benlik duyguları (ki bunlara kişisel duygular da denir.), 3— Başkalarına karşı beslediği sosyal duygular, 4— Doğruluk, iyilik, güzellik ve gerçeklik gibi idealle ilgili yüksek duygular ve 5— Heyecanlar olmak üzere gruplandırılır. (10)

Organlardan ve duyulardan gelen duygular genellikle haz ve elemle beraberdirler. Bunlar insanın vücudundaki organların ödevlerini iyi yapıp yapmamalarından hasıl olan duygulardır.

Kişisel duygular (izzeti nefis) insanın kendi kendini sevmesi duygusudur. Bu duygunun temelinde insanın kendi varlığını koruma sevgi tabiiisi yatar.

Sosyal duyguların temelinde ise ferdin ve neslin korunması sevgi tabiisi yatmaktadır.

Bencillik (egoizm) bir insanın kendi kendisini sevmesi, sadece kendi menfaatini düşünmesinden kaynaklanan bir duygudur. Diğergamlık (alturizm) başkalarının menfaat ve saadetini istemek, başkalarını sevmek demektir.

İdealle ilgili yüksek duyguların gerçeklik, güzellik, iyilik duyguları gibi bölümleri vardır. (11)

Normal ve canlı duyguların bilim ve akılla birleşmesinden rasyonel bir irade meydana gelir ki buna sağduyu, aklı selim denir. (12)

C. Heyecan: Bir uyarıcıya karşı gösterilen ve yüksek derecede duygulanmadan ötürü fizyolojik değişikliklerle sonuçlanan uyarım, organizmanın sessiz ve normal halinden herhangi bir şekilde uzaklaşması, (13) bütün organizmanın sarsılmış, alt üst edilmiş hali diye de tarif edilmiştir. (14) Kısaca duyguların şiddetlenip ani bir şekilde kısa bir zaman için

(10) R. Alaylıoğlu, a.g.e., s. 87; Ali Haydar Taner, a.g.e., s. 164.

(11) Ali Haydar Taner, a.g.e., s. 164-173.

(12) Selahattin Göktepe, Psikoloji Sözlüğü, Yenyol Mtb., İzmir, 1974, s. 20.

(13) R. Alaylıoğlu, a.g.e., s. 143.

(14) Luella Cole-Jahn J. Morgan, Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi, trc., Belkis Halim Vassaf, M.E. Bsv., İst., 1975, s. 74.

bedeni ve ruhi varliğı kaplaması olayı da diyebiliriz. Heyecan, duygusal yapının adeta kasırgasıdır, birden gelir, kısa süreli olup yerini duygulara bırakır. Duygu ve heyecanların gelişimi ve değişmesi genel fikirlerin gelişmesiyle paralellik arzeder. Gelişmiş duygular, şüphesiz gelişmiş fikir yapılarında yer alır.

Bu kavramların tarif ve kısa izahlarını yaptıktan sonra şimdi çocukta duygu ve heyecan eğitimi konusuna geçebiliriz.

II. Çocukta Duygu ve Heyecan Eğitimi:

Çocuk psikolojisinin etraflı bir şekilde araştırıldığı günümüzde, çocuk davranışlarının temelinde daima duygusal sebeplerin yattığının ileri sürüldüğüne şahit oluyoruz. Zira çocuğun duygusal hayatı onun bütün gelişme safhalarında düzenleyici ve yöneltici bir rol oynar. Bu neticeye dayalı olarak çocuğun hem davranışlarıyla ve hem de bu davranışlara sebep olan duyguları ve heyecanlarıyla meşgul olmak bir ebeveyn veya eğitmen için kaçınılmazdır. Zira araştırmalar küçük yaşta çocukların maruz kaldıkları heyecan şoklarının zekayı geriletliğini ortaya koymaktadır. (15) Bunun için de öncelikle çocukta duygu ve heyecanların gelişim seviyeleri ve bunlara uygun eğitim esaslarını gözden geçirmek gerekecektir. Çocuklarda duygu ve heyecanların gelişmesi bir takım kademelere, biyolojik ve psikolojik kanunlara bağlıdır. Çocuk doğduğu anda fizikî veya biyolojik tesirlere maruz kalır. Psikolojik ve sosyal tesirlerin farkında değildir. Buna göre başlangıçta bizim anladığımız manada psikolojik duygular, heyecanlar, sosyal kavramlar mevcut değildir. Çocuktaki ilk ağlama, çırpınma krizlerinin ilk korku ifadelerinin kaynağı biyolojik ve fizikî tesirlerdir. (16)

Ancak zamanla çocuk etrafını tanımaya ve buna göre hareketler yapmaya başlar ki bu, onda biyolojik tesirlerden psikolojik tesirlere doğru bir gelişme gösterir. Daha sonra mesela onuncu aya doğru tamamen psikolojik duygular ve heyecanlar yaşamağa başlar ve buna bağlı olarak kin, sempati, korku kıskançlık gibi duygu ve heyecanlar geliştirir. Çocuğun yaşı biraz daha ilerleyince —mesela bir yaşından sonraki dönemlerde— başkalarının duygu ve heyecanlarını da anlamaya başlar ki bu da onun sosyal kanunlara tabi olmaya başladığını gösterir.

(15) H. Şükrü Selçikoğlu, Eğitim Psikolojisi, İstiklâl Mtb., Ankara 1962, s. 219-220.

(16) H. Şükrü Selçikoğlu, a.g.e., s. 214.

ÇOCUKTA DUYGU VE HEYECAN EĞİTİMİ

Norman L. Munn, çocuğun iki yaşına kadar olan döneminde göstermiş olduğu duygu ve heyecan tepkilerinin takribî çağlarını şu şekilde vermektedir: üç aylıkken elem haz; altı aylıkken korku, nefret, öfke ve haz; on iki aylıkken korku, nefret, öfke, haz, sevinç, sevgi; on sekiz aylıkken korku, nefret, öfke, haz, sevinç, sevgi; on sekiz aylıkken korku, nefret, öfke, kıskançlık, haz, sevinç, yetişkinlere karşı sevgi, çocuklara karşı sevgi; yirmi dört aylıkken korku, nefret, öfke, kıskançlık, elem, haz, neşe, sevinç, yetişkinlere karşı sevgi, çocuklara karşı sevgi. (17)

Lütfi Öztabağ da Bridges'in (Birçs) bu konuda biraz daha farklı bir tablo çizdiğini kaydeder. Ona göre çocukta ilk heyecan kaynaşmasından elem, bunun gelişmesinden de nefret, korku, kıskanma gibi esas heyecanlar meydana gelir. (18)

İşte bu gelişim devrelerinde çocuğun ruhî ve bedenî yapısı teşekkül ederken, onun duygu ve heyecan hayatının da buna paralel olarak gelişebilmesi ancak iyi bir eğitimle mümkün olacaktır. Aslında eğitimden ne kastedilirse edilsin, iyi bir eğitim, duyguların eğitiminden başka bir şey olmadığı, bir insanın şahsiyet ve intibak ölçüsünün duygu ve heyecanlarının kontrol ölçüsü ile aynı seviyede olduğu gözlenmiştir. (19)

Son yıllarda çocuğun duygusal hayatının önemi üzerinde çok durulduğu, başarısızlık, tembellik ve saldırganlık gibi hallerin aslında duygu ve heyecan şoklarının sebep olduğu bir gerginlikten ileri geldiği anlaşılmıştır. (20) Çocuğun bu heyecan şoklarından fazla etkilenmemesi için kendine güven duygusunun geliştirilmesi icabeder. Çocukta kendine güven duygusunun geliştirilmesi duygu ve heyecanlarının eğitimine bağlıdır.

Şimdi bu heyecan örneklerini tek tek ele alıp gözden geçirelim

A. Sevgi: Hepimiz çok iyi biliriz ki çocukların ilk yaşlarda maddî gıdalardan çok daha fazla ruhî gıdalar diyebileceğimiz okşanma ve sevgiye ihtiyacı vardır. (21) Zira sevgi ve şefkatten mahrum kalan çocukların gelişmelerinde eksiklik veya anormallik görülmüştür.

(17) Psikoloji, İnsan İntibakının Esasları, trc., Nahit Tendar, M.E. Bsv., İst., 1975, II/96.

(18) Yeni Psikoloji, İst., 1981, s. 88.

(19) H. Şükrü Selçikoğlu, a.g.e., s. 216.

(20) Sidney L. Pressey-Francis P. Robinson, a.g.e., I/164.

(21) Doğan Çağlar, Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi, Ankara, 1981, s. 30

Bu konuda yapılan bir gözlem neticesinde Şu önemli sonucun ortaya çıktığını görüyoruz. «İlk yaş içinde iki grup çocuk alınıyor; bunlar iki kısma ayrılıyor. Tecrübe grubuna mama verilirken çocuklara Şefkat gösteriliyor, ilgililerce seviliyor, okşanıyor. Kontrol grubuna gıda verilirken sevmek okşamak bilhassa yapılmıyor. Tecrübeye bir müddet devam ediliyor. Önceden kilo ve boyları ölçülen çocukların bu gözlemden sonra tekrar kilo ve boyları ölçülüyor. Sevgi ve okşama gören çocuklarda kayda değer bir gelişme gözleendiği halde, kontrol grubundaki çocuklarda ise tersine bir gelişme olduğu görülüyor». (22) Çocuğun duyuğu ve heyecan hayatının önemini ortaya koyan bu deney, onun duyuğu ve heyecan eğitimi üzerinde titizlikle durulması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Başta anne ve baba olmak üzere bütün büyüklerin ve eğitimcilerin küçüklerle olan münasebetlerinde gözetmeleri gereken temel esas onlara gösterilecek sevgi ve Őefkattir. Büyüklerde takdir edilme ihtiyacı (23) ne ise küçüklerde de sevilme ve Şefkat görme ihtiyacının aynı Şey olduğunu söyleyebiliriz. (24) Sevginin çocuğun duygusal hayatının gelişmesi için gıdadan daha önemli bir faktör olduğuna işaret etmiştik. Çocuğun ileriki yaşlarda bir takım ruhi bozukluklar göstermesi, ailesinden yeteri kadar sevgi ve ilgi görememesi, kötü muamelelere maruz kalması ile izah edilebilir.

Nitekim bir araştırmaya göre ana ve babası ile olan münasebetinin sevgi dayanağından mahrum bulunması, çocuğun suç işlemesine yardım eden bir faktör olabileceği tesbit edilmiştir. Bir çok çocuğun da, kaynaklarını diğer insanlardan gördükleri tehdit, zarar veya fenalıklarla izah ettikleri birtakım korkulara sahip oldukları belirtilmektedir. Ayrıca kendilerine güvenden mahrum bulduklarına delalet ettiği anlaşılan yalnız başına bırakılma ve terkedilme gibi korkulara da kapılabilirler. (25)

(22) Norman L. Munn, a.g.e., II/104; H. Şükrü Selçikoğlu, a.g.e, s. 219.

(23) William James'in bu konuda Őöyle dediği nakledilir: «Herkes başkası tarafından kabul edilmiş olmaya muhtaçtır. Bizler hemcinsleri arasında olmaksızın hoşlanan, sürü hayvanları değiliz. Aksine herbirimizin hemcinsleri tarafından itibar görmeye, kendisine ciddiyetle değer verilmeye fitri bir meyli vardır. Bu sebeple hiç kimse başkasının kendi hakkındaki hükmü karşısında bigane kalamaz. Başkasının gerçek ve muteber bir hükmünün yokluğu halinde herkes kendi hakkında muhayyel bir hüküm ortaya koyar, onunla ruhi tatmin arar.» (İbrahim Canan, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, D.İ.Bşk. Yayınları, Ankara, 1980, 161. dip not, s. 148.

(24) Doğan Çağlar, a.g.e, s. 29.

(25) Arthur İ. Gates ve Arkadaşları, Eğitim Psikolojisi, terc., Necmi Z. Sarı, M.E.Bsv., İst., 1975, I/115.

ÇOCUKTA DUYGU VE HEYECAN EĞİTİMİ

Daha da fenası çocukların intihara teşebbüslerinde ve hatta bazı intihar olaylarında, onların sevilmediğine dair inançlarının rol oynadığı gösterilir. (26)

Gerek maddî varlığını idame ettirebilmesi ve gerekse psikolojik sağlık ve selameti, başkalarının ona gösterecekleri dostane ve şefkatli dikkat ve alakaya bağlıdır. (27) Buna göre müşfik yetişkinlerin alaka ve ihtimamına mazhar buldukları evlerde yaşayan çocukların, bir müessesede bakılan çocuklardan daha müsait bir gelişme seyri gösterdiklerini müşahede etmek gayet makul gibi görünüyor.

Guy Jacquin çocuğun sevgiye olan ihtiyacını, bundan mahrum kalanlarda ortaya çıkabilecek davranış bozukluklarını şu cümlelerle ifade etmeye çalışır: «Az ya da çok bilinçli olan sevgi ihtiyacı çok büyüktür; hiç olmazsa ölçülü bir şekilde seilmeyen çocuk içine çekilir. zayıflar ve bencil bir şekilde kendi kabuğuna kapanır; o, aynı zamanda sempatiye de açıktır. Çocuk, temiz havaya nasıl muhtağsa, aynı tarzda sevgiye de muhtaçtır.» (28)

Söz, çocuklara karşı gösterilmesi gereken sevgi ve şefkatten açılmışken Hz. Peygamber'in bu konudaki tutum ve davranışlarına da bir göz atmak yerinde olacaktır. Allah Resulu'nun çocuklarla olan münasebetlerini, onun sözlerinden ve fiillerinden öğrenmekteyiz. O, çocukların duygusal gelişiminin, sevgi ve şefkate çok sıkı bir şekilde bağlı olduğuna dikkati çekerek onların bilhassa sevilip okşanmasını istemiştir. Kendisinin bizzat çocukları kucaklayıp öptüğüne dair bir çok rivayet mevcuttur. Hepsini burada zikretmek konunun uzamasına sebep olacağı için onlardan önemli birkaçı ile yetineceğiz. Hz. Peygamber çocuklara karşı sevgi gösterisinde bir ayırım yapmamaya itina göstermekle beraber, Hz. Hasan ile Hüseyin'i biraz daha fazla severlerdi. Çoğu zaman onlara sevgisinden dolayı «dünyada iki reyhanım» (29) buyurarak, bu ikisini sık sık çağırıp, koklayıp bağrına basarlardı. (30) Diğer çocuklara da sevgide kusur etmediğini Usame b. Zeyd'in şu sözlerinden anlamaktayız: «Resulullah beni bir dizine, Hasan'ı da diğer dizine oturtur, sonra ikimizi birden bağ-

(25) Arthur İ. Gates ve arkadaşları, a.g.e., I/115.

(26) İbrahim Canan, Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, s. 149.

(27) Arthur İ. Gates, a.g.e., I/113-114.

(28) Guy Jacquin, a.g.e., s. 32.

(29) Tirmizî, Menakıb, 31 (3770. H); Buhâri, Bed'ü'l-Halk, 117

(30) Tirmizî, Menakıb, 31 (3772. H).

rına basar ve; «Ey Rabbim bunlara rahmet et, çünkü ben bunlara karşı merhametliyim» derdi. (31) Hz. Peygamber'in çocukları öptüğüne dair de bir çok rivayet mevcuttur. (32) Onun çocukları okşadığına dair de şu rivayetler yer almaktadır: Abdullah b. Selam'ın oğlu Yusuf: «Hz. Peygamber beni Yusuf diye isimlendirdi, kucağına oturttu ve başımı okşadı» (33) der. Amr. b. Haris, Resulullah'ın başını okşayıp, bol rızka kavuşması için kendine dua ettiğini, (34) Abdullah b. Utbe de Resulullah'ın kendisini tutup kucağına oturtarak başını okşayıp zürriyeti için bereketle dua ettiğini (35) anlatır.

Çocukları sevmeye, onlara şefkat ve merhametle muamele etmeye teşvik eden Hz. Peygamber bu konuda ihmalkâr davrananları: «Küçüklerimize merhamet etmeyen bizden değildir» (36) buyurarak şiddetle azarlamıştır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi aslında çocuğun duygusal hayatı sadece sevgiden ibaret değildir. Onun duygu hayatında temelde haz ve elem şeklinde beliren duygular, zamanla çeşitlenerek sevgi, sevinç, sempati, güzellik, korku, keder, kin, nefret, öfke, üzüntü, kıskançlık gibi karmaşık duygu hallerini alırlar. Fertte mevcut olan haz ve elem yönündeki bu yerleşik duygulardan haz yönünde olanlar ferdin başarısını artırır, elem yönünde olanlar ise onda duygu bozuklukları meydana getirebilirler.

B. Sevinç: Kendine mahsus şiddeti olan mânevî bir haz diye tarif edilir. (37) İnsanın çok istediği bir nesneye, varlığa ya da duruma kavuşunca meydana gelen ve bazan davranışlarla da belli olan bir heyecan çeşididir. Çocuklar daha erken yaşlarında gülme ve kakhaha şeklindeki tepkileriyle sevinçlerini ifade ederler. (38) Çocukta ilk duygunun elem oldu-

(31) Buhâri, Edeb, 22.

(32) Mesela Bkz. el-Hakim, el-Müstedrek, III/166; el-Hindi, Kenzu'l'Ummal, Haydarabad, 1944, XVI/260; Heysemî, Mecme'u'z-Zevâid, IX/186; Ebu Davud, Edeb, 144, 146; Buhâri, Edeb, 18; Müslim, Fedail 2316, 2317 ve 2318. hadisler; Tirmizi, Birr ve's-Sıla, 12 (1911. H)

(33) Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/35; Buhâri, Ahlâk Hadisleri, trc. ve serh, Fikri Yavuz, Sönmez Nesriyat, İst., 1974, I/382 (367. H).

(34) İbn Hacer, Metâlibu'l-Âliyye, IV/109; Buhâri, Ahl. Had., I/634.

(35) el-Hakim, el-Müstedrek, III/258-259.

(36) Ebu Davud, Edeb, 58; el-Hakim, el-Müstedrek, I/62.

(37) Nurettin Topçu, Psikoloji, İstanbul, 1959, s. 68.

(38) Vedide Baha Pars - Hüsnü Cırıtlı - Mithat Enç - Turhan Oğuzkan, Eğitim Psikolojisi, M.E. Bsv., İstanbul, 1969, s. 68.

ÇOCUKTA DUYGU VE HEYECAN EĞİTİMİ

ğu gerçektir; fakat sıcak bir aile muhiti, kaygısız ve istekli bir anne şefkati çocukta mesut duygular meydana getirmek bakımından çok kıymetlidir. Bu kıymetin yerini hiç bir şey tutamaz. Sinirli, sevgisiz, soğuk, bedbaht bir annenin çocukta meydana getirdiği duygu ve heyecan bozukluğunu hiçbir kuvvet tamamen yok edemez. O zaman elemle başlayan çocuğun hayatı bir ömür boyu elemle devam eder. Çocuğun sevinç heyecanının geliştirilip kuvvetlendirilmesi çocuk eğitiminin önemli bir vechesini oluşturur. Çünkü bu duyguları iyice geliştirilen çocuklar her yaşta hayatta karşılaşacakları engelleme, mahrumiyet, hayal kırıklıkları gibi durumlara çok daha sıhhatli ve başarılı bir intibak sağlayabilirler.

Sevinç heyecanı iyi kanalize edilmiş bir çocuğun düşünme ve çalışma kabiliyeti işlek hale gelir, işleri daima verimlidir. Hayatın zorluklarını, işlerinde karşılaştığı engelleri daha kolay yener; günlük iş hayatı esnasında karşılaştığı çeşitli zorlukların verdiği elemeleri, kederleri daha kolay giderebilir. Bilhassa mutedil olan ve sevinçli yaşayışlara imkan veren neşe duygusu; hayatı devam ettirmek ve daha verimli çalışmayı temin etmek için muhtaç olunan enerjiyi vermesi bakımından çok önemlidir. (39)

Hayata küsmeyen, yerinde ve zamanında gülmesini ve sevinmesini bilen bir genç neslin oluşturulmasında temelde çocuğun bu duygularının iyi geliştirilmesinin önemli rolü vardır. Bu önemli vazife de birinci plânda annelere düşmektedir. Çocukların elemelerini sevinçlere çevirecek olan ilk insanın anne olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır.

C. Sempati: (La sympathie) Halk diliyle kan kaynama, hoşlanma diye vasıflandırılır. (40) «Diğergamlığın en iptidai şekli» (41) diye de tarif edilir. Güçlükler karşısında bulunan, üzüntü duyan kimselerle ilgilenme ve onların duygularına ortak olma şeklinde beliren bir heyecan çeşidi (42) şeklinde tarifi de yapılmıştır. Bu heyecan çeşidi insanda doğuştan vardır. Ancak çocukta anlayışlı ve şuurlu bir sempati duygusunun geliştirilmesi önemli eğitim problemlerinden biridir. Zira bu hususta tatbik edilecek basit kaide ve kurallar mevcut değildir. Bu konuda anne-baba ve

(39) Hasip A. Aytuna, Normal Çocuklarda Anormallikler, M.E. Bsv., İstanbul, 1976, s. 180-81.

(40) Selahattin Göktepe, a.g.e., s. 5.

(41) İbrahim Alaattin Gövsa, Çocuk Ruhü, 1924, s. 350.

(42) Ruşen Alaylıoğlu-Ferhan Oğuzkan, a.g.e., s. 327; Arthur İ. Gates ve arkadaşları, a.g.e., s. 143.

diğer büyüklerin çocuğa kaide ve düsturları tekrarlamaktan ziyade, ona bizzat kendi fiil ve hareketleriyle örnek olmaları esastır. Bununla beraber bazı durumlarda çocuklara yapılacak telkin ve hatırlatmaların da, başkalarına karşı takındıkları tavırlar üzerinde müsbet yönde müessir olması kabildir. Bundan başka, çocuğun diğer insanlarla olan münasebetlerinde, hiddetten, korkudan veya müzmin bir rekabet temayülünden uzak bulunmasına yardım eden her türlü tedbir de, aynı zamanda onu-başkalarına karşı sempatik davranma kapasitesini geliştirmek için daha müsait bir hale getirmesi de mümkündür. (43).

D. Güzellik: Güzellik duygusu da haz veren duygular arasında yer alır. Her ne kadar insanlarda güzellik duyguları farklı Őekillerde tezahür ederse de genelde kayıtsız ve Őartsız ruhu kendine çeken ve insanda hoşa giden duygular uyandıran Őeyler güzel olarak kabul edilir. Tabiatta veya herhangi bir sanat eserinde bulunan görünüş ile insanda Şuurlu veya Őursuz olarak varolan güzellik ideali arasındaki bir uyumayı da güzel diye tarif edenler olmuştur. (45) Ancak güzellik kavramı izfi (grel) olduğundan her milletin güzellik ideali de farklı olur. Ayrıca güzelliği anlama ve beğenme kabiliyeti herkesde bir değildir. Yaradılış yaşayış, bilgi yüksekliliği bakımından aralarında fark olan kimselerin güzelliği anlayış kabiliyetleri de derece derece birbirinden farklıdır. Kinattaki ince ahenęi, Allah'ın her bir varlığa verdiği o eşsiz güzellikleri de ancak kültürlü kimseler kavrayabilirler. Çocuklukta alınan ilk intibalar, verilen eğitim ve ğretim güzelliğe değer biçilmesinde önemli rol oynar. Bu bakımdan modern eğitim, estetik heyecanların eğitimi içine çok büyük bir değer vermektedir. Yapılan araştırmalarda öteki psikolojik fonksiyonlar gibi estetik heyecanlarında ağır, düzenli ve keşfedilebilir biçimde bir gelişim kaydettiği grlmştir. (46)

E. Korku: Tehlikeler karşısında duyulan bir heyecan halidir. Canlıların mevcudiyetini tehlikelere karşı korumada ve hayata intibaklarında önemli rol oynar. Bu heyecan hali çocuğun fitratında mevcuttur. Ancak eğitimle gelişir ve çeşitlenir. Bu bakımdan korku heyecanından gereği gibi istifade edebilmede eğitimin rolü büyüktür. Yanlış eğitimle ocukla-

(43) Arthur I. Gates, a.g.e., s. 143.

(44) İbrahim Alaattin Gövsa, a.g.e., s. 173.

(45) Ali Haydar Taner, a.g.e., s. 173.

(46) Philip Lavrance Harriman ve diğerleri, ocuk Psikolojisi, tre., İbrahim N. Özgür, İbrahim zgr Yayınları, İstanbul, 1979, s. 144.

ÇOCUKTA DUYGU VE HEYECAN EĞİTİMİ

ra kazandırılan yersiz korkular ve bunların marâzileşmiş şekli fobiler, onların ruhunda telâfisi imkânsız bozukluklar meydana getirebilirler. Korkunun marâzileşmiş şekli olan kaygı ve fobinin temelinde de yanlış eğitimin yattığı bilinmektedir. (47) Korkaklığın insanı pısrık, çekingen, iki yüzlü, içten pazarlıklı ve dalkavuk yaptığına, gerçek kimliğini belli edemeyeceğine, fikirlerini rahat ve serbest söyleyemeyeceğine, dolayısıyla ah-lâkî manada şahsiyet ve karakter sahibi olamayacağına dikkat çekilmiştir. (48)

Bunun için çocuğun ileride farkına vararak kendisini korkuttuğumuz şeylerin gerçek korku sebepleri olmadığını anlayacağı — ancak yine de onun ruhunda derin izler bırakan— şeylerle korkutulmamasına dikkat edilmelidir. Bu ise onun hiç korkutulmaması anlamına gelmez. İleride emirler ve yasakların bulunduğu bir toplum içinde yaşamak zorunda kalacak olan bir çocuğun tamamen sorumsuz bırakılması da düşünülemez. Emir ve yasaklara karşı kendisinde bir itaat hissi uyandırmak zarureti de vardır. Zira itaat toplum içinde çocuğun düzenli bir şekilde yaşamasını sağlar. Ama anne ve babalar, öğretmenler emirler verirlerken bunların yersiz, kırıcı, sindirici ve manasız olmamasına da dikkat etmeleri gerekmektedir.

Kör kuvvetle çocuğa hakim olunamayacağına inanmalı, onlara hiç bir zaman kuvvetin hakka üstün olduğunu hissettirmemelidir. Çok zor durumlarda kalınsa bile eğitici görevimiz gözden uzak bulundurulmamalı, korku bir tehdit ve yıldırma aracı olarak değil, kontrol ve yetiştirme aracı olarak kullanılmalıdır.

Yeni doğan bir çocuğun gürültüden, düşmekten korkmasının keşfedilmiş (49) olması, onda korku heyecanının fitrî olduğunu gösterir. Daha sonra çocuğun karanlıktan, yalnızlıktan, yabancı insan ve esyadan, yanında yapılan âni hareketlerden, birtakım hayvanlardan da korktuğunu gösteren tepkilerin gözlenmiş olması da, (50) bu tepkilerin ne kadarının fitrî, ne kadarının telkin (şartlanma) neticesi olduğunu tartışma konusu haline getirir. Ancak çocuklardaki birçok korkunun yetişkinler tarafından yapılan telkinler neticesi meydana geldiğine dair kuvvetli sebeplerin bu-

(47) Doğan Çağlar, a.g.e., s. 78, 81.

(48) Halil Fikret Kanad, Ailede Çocuk Terbiyesi, M.E.Bsv., İstanbul, 1976, s. 79.

(49) Bertrand Russel, Terbiye Dair, trc. Hamit Dereli, Ank. 1964, s. 77.

(50) Luella Cole, a.g.e., s. 90-91; İ. Alaatin Gövsâ, a.g.e, s. 312.

ÇOCUKTA DUYGU VE HEYECAN EĞİTİMİ

lunduğuna da işaret edilmiştir. (51) Çocuğun ilk korkularının basit ve şahsi oluşu, daha sonrakilerin karmaşık ve sosyal bir hüviyet kazanması da (52) bu fikri doğrulayan sebepler arasında zikredilebilir. Nitekim çocuğa telkin edilen zaaf, düşkünlük ve beceriksizlik hislerinin de onda korku uyandırabileceği şartlandırılmak suretiyle aslında hiç de korkunç olmayan eşya ve hayvandan bile korkutulabileceği deneyle isbatlanmıştır. (53)

Anlatılan korkunç masal ve hikâyeler, çocukta korku heyecanının tehlikeli boyutlar kazanmasına yardımcı olurlar. Bu tür hikâyeler hele çocuk söz dinlemediği zamanlarda kendisine yapılan tehditlerle ilgili olursa korku uyandırmakta daha da çok etki gösterirler.

Korkular anne ve babadan, öğretmenden yahut ağabey ve ablalardan kopye edilebilir. Nitekim bir araştırmaya göre çocukların korktuklarını söyledikleri korkuların sayısı ile, annelerinin itiraf ettikleri korkuların sayısı arasında yüksek bir korelasyonun bulunduğuna işaret edilmiştir. (54)

Görüldüğü gibi- fitrî olan mâsum duygu ve heyecanlar, çevre şartlarıyla geliştirilip yönlendirilmektedir. Fıtratta mevcut olan korku heyecanı da, çocuğun gelişim kademelerinde aldığı yanlış eğitim ve telkinlerle istenmeyen boyutlar kazanmaktadır. Meselâ bu tür korkular onda heyecan gerginlikleri ve yılgınlıklar oluşturarak, onun ürkek, çekingen, asabi, saldırgan tavırlar geliştirmesine sebep olur. Nitekim aşırı korkuların kişiyi huzursuz edip ruh hastası yaptığı ve bazan da ölümlere yol açtığı bilinmektedir. (55) Ayrıca fazla korkak olarak yetiştirilmiş çocuklar kendine güven duygusunu yitirdiği için, hem kendine ve hem de çevresine faydalı bir kişi olamaz. Bunların dışında korkuların lüzumsuz birçok elem ve ızdıraba sebep olduğu da hatırdan çıkarılmamalıdır.

Ancak korkunun bu kadar menfi tesirleri yanında ruh sağlığı bakımından her zaman zararlı olduğu da söylenemez. Zira korkuların çeşitli derece ve tezahürleriyle şahşı zarar ve fenalıklara karşı koruduğu bilinen bir gerçektir. Meselâ korku ekseriya tedbirli ve ihtiyatlı olmayı teşvik ederken, bir taraftan da her günkü hayata zevk ve heyecan katmaya yardım etmesi de mümkündür. Ayrıca başkalarının rica ve nasihatlarının fayda vermediği zamanlarda, yerinde ve zamanındaki bir korku,

(51) Bertrand Russel, a.g.e., s. 79.

(52) Luella Cole, a.g.e., s. 93.

(53) Luella Cole, a.g.e., s. 95.

(54) Luella Cole, a.g.e., s. 97; Norman L. Munn, a.g.e, s. 100.

(55) Doğan Çağlar, a.g.e., s. 80.

ÇOCUKTA DUYGU VE HEYECAN EĞİTİMİ

şahsın davranışlarını düzeltmeye de fayda verebilir. Böylece korku, bir kontrol ve yetiştirme aracı olarak kullanılmış olur.

Hele bu korku, her şeyin yaratıcısı, görüp gözeticisi olan Allah'tan olursa, insan davranışlarının menfi boyutlar kazanması ihtimali oldukça azalır. Zira kişi, davranışlarını Allah'ın emir ve yasaklarını çiğnemekten korkmasına göre ayarlamaya gayret eder. Nitekim Kur'an-ı Kerim, Hz. Adem'in iki oğlu arasında geçen hadiseyi anlatırken, Allah korkusunun insanı kötülükten nasıl alıkoyduğuna dikkati çeker: «Beni öldürmek üzere elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam, çünkü ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım» (56) İşte bu şekil bir korku çocuk kalbine — onun gelişim merhaleleri gözününde bulundurulur — yerleştirilmeye çalışılırsa, davranışlarının müsbet yönde geliştirilmesine imkân sağlanmış olur. Böylece Allah korkusu kişiyi kötülüklerden uzaklaştırarak, başkalarına zarar verecek davranışlardan kurtarır, sosyal düzen ve huzuru temin etme ve korumada önemli rol oynar.

Fakat Allah korkusu aşılıyacağım derken, çocuk gelişim safhaları gözönünde bulundurulmaksızın (57) onlara O'nu sırf korkutucu, ateşte yakıcı azabedici bir varlık olarak tanıtmak da doğru olmaz. O'nu sevgi, sefkat, merhamet sahibi, her şeyi yoktan var eden, besleyip büyüten, terbiye eden tek varlık olarak tanıtmak gerekir. Zira Cenab-ı Hak bizzat kendisi, rahmetinin ne derece geniş olduğunu muhtelif âyetlerde açıklamıştır. (58) Böylece çocukta Allah'a karşı korku ve sevgi duyguları birlikte geliştirilmiş olur. Aksi takdirde «Allah taş yapar» «cehennemde yakar», «dilsiz bırakır» gibi sözlerle çocuğu korkutmak, Allah hakkında hiçbir bilgisi olmayan çocukların duygusal hayatında önemli tahribat yapar.

Bu bakımdan çocuğun duygusal hayatı yetişkinler tarafından teşekkül ettirilirken, onda korku ve ümit duygularının da dengeli bir şekilde geliştirilmesi gerekir. Zira yasaklanan bir davranışı (günahı) yapmadan önce Allah'tan korkarak sakınmak nasıl doğru ve yerinde bir davranış ise; onu yaptıktan sonra, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemek de o şekilde doğru bir anlayış olur.

(56) Mâide (5), 28.

(57) Günah nedir? Suç ve ceza nedir? Yalan nedir Niçin bunların karşılığında bir ceza verilir? Bu cezaları kim verir? Nasıl verilir? Gibi soruların cevaplarını kendi muhakemesi ile kavrayabilecek bir olgunluk seviyesine gelmeden çocuğa Allah'ın sadece azabedici bir varlık olarak tanıtılması ve korkutulmaya çalışılması çok yanlış bir davranıştır.

(58) A'râf (7), 156; Mü'min (40), 7.

Ayrıca birtakım sosyal değerlerin teŝekkülünde, çocuktaki bu korku duygusunun önemli rolü vardır. O, belli bir yaŝtan sonra muayyen bir şey yapacağı zaman, çevresinin bunu nasıl karŝılayacaęını düŝünerek ayıplanmaktan korkar. Baŝarıya ulaŝıp başkalarının sempatisini kazanmak ister. Anne ve babasının yasakladığı bir şeyi yapacağı zaman da onları memnun etmemekten korkar ve hoŝlanacakları şeyleri yaparak onları memnun etmek ister. (59) Böylece kendi itibar veya izzetinefsini takviye etmek için, başkalarının kendisi hakkında iyi kanaat sahibi olmalarına ne kadar fazla ihtiyaç hissederse, onların kendi davranış ve hareketlerini tasvib etmemelerinden de o derece fazla endiŝe ve korku duyar. (60)

Bunun için de eğitimin gayesi bir tepki olarak korkuyu ortadan kaldırmak — kalkabileceği kabul edilse bile — değil, aksine bunu faydalı mak-satlara hizmet edecek fırsat ve durumlar için sağlamak olmalıdır. Ancak kimden, neden, ne kadar, nasıl korkulacağını bilmek ve bunu çocuklara öğretebilmek, problemin esasını teŝkil etmektedir. Bir anne kendi rahat ve huzuru için çocuğunu ikide birde olmayacak korkunç şeylerle korkut-p susturma yolunu seçiyorsa, çocuğunun duygusal hayatı için hiç de iyi etmiyor demektir.

Bir tecrübe neticesi belirli bir ŝeyden korkmaya başlayan çocuğa korkusunun sebeblerini rahatça anlatmak fırsatını verirsek, ona korku uyan-dıran tehlikeye karşı nasıl korunabileceğini daha kolaylıkla anlatabiliriz. Bu suretle hayata intibakını zorlaŝtıracak bir mahiyet arzedecek olan korkuyu, tedbirlilik, ihtiyat, uzağı görmek, hareketlerini iyi kontrol etmek, tutumluluk gibi faydalı alıŝkanlık ve tavırların geliŝtirilmesinde bir vasıta olarak kullanmıŝ oluruz. (61)

F. Kıskaçlık: Sevilen bir kimsenin dikkatini veya sevgisini başka bir kimseye yneltmesinden veya böyle sanılmasından dolayı meydana gelen kırınlık ve gceniklik duygusu veya ŝüpheye dayanan tetikte durma hali, başkalarına karşı çekememe duygusunu da kapsayan güvensizlik durumu diye tarifleri yapılmıştır. (62)

(59) Muhammed Kutub, İslama Göre İnsan Psikolojisi, trc., Akif Nuri, Hicret Yayınları, İstanbul, 1973, s. 104.

(60) Arthur İ. Gates ve arkadaşları, a.g.e., I/98.

(61) Vedide Baha Pars ve arkadaşları, a.g.e., s. 68.

(62) Ruşen Alayhoğlu, a.g.e., s. 193-194.

ÇOCUKTA DUYGU VE HEYECAN EĞİTİMİ

Temelde güvensizlikten kaynaklanan kıskançlık, çocukların kendi benlikleri ile ve çevresindeki insanlarla müsbet ve dengli bir ilişki kurmalarına engel olur. Kıskançlık duyan çocukların devamlı olarak huzursuzluk içinde oldukları, başkalarına karşı marâzî duygular besledikleri, başkalarını içten sevemedikleri gibi, sevilerek doygunluk elde edemedikleri dikkati çekmektedir. (63) Çocuk belli bir süre kendisine yöneltilen dikkat ve ilginin başkasına yönelmesiyle kendini terkedilmiş, güvensiz ve desteksiz hisseder. Bu durumda arzuladığı ilgiyi elinden alan kişiye karşı öfke ve hıncı duyar, öç almak ister. İlgiyi yeniden kazanmak için elinden geleni yapar, yaramazlık eder.

Kıskançlık duygusunun en belirgin şekilde ortaya çıkması, aileye yeni bir bebeğin katılması ile olur. Bu konuda tecrübe ve bilgisi yeterli olmayan anne ve babaların tutum ve davranışları da çocukların bu duygusunun daha şiddetli boyutlar kazanmasına vesile olur. Yeni doğan çocuğu daha fazla sevmek, diğerine artık kendisini sevmiyeceğini söylemek bir isteğini yerine getirmediği zaman ben de kardeşine şu hediyeyi alacağım, bundan böyle onun babası, anası olacağım gibi sözlerle çocuk, kardeşini kendisine tehlikeli bir rakip olarak görebilir. Nitekim Ya'kub A.S.'in, oğlu Yusuf'u biraz daha fazla sevmesi, kardeşlerinin onu kıskanmasına ve neticede onu öldürmeye karar vermelerine sebep olmuştur. «Kardeşleri: «Biz birbirimize bağlı bir topluluk olduğumuz halde, babamız, Yusuf'u ve kardeşini daha çok seviyor. Doğrusu babamız apaçık bir yanılma içindedir. Yusuf'u öldürün veya onu ıssız bir yere bırakıverin ki, babanız size kalsın; ondan sonra da iyi kimseler olursunuz» dediler. (64).

Temelinde çocuktaki herşeye sahip olma, herşeyin kendisine ait olma arzusu bulunan kıskançlığın ortaya çıkmasında öfke, nefret, üzüntü, can sıkıntısı, küçük düşme, korku ve bunalım gibi karışık duygular da rol oynar. (65) Esasen bir hadisi şerifte insandaki bu herşeye sahip olma arzusunun tatmin edilemeyeceğine işaret edilmektedir. (66) Ancak sosyal bir varlık olan insanoğlunun birçok şeyleri, birlikte yaşadığı insanlarla paylaşması gerekmektedir. Bu sebeple, bu doymak bilmeyen herşeye yalnız kendisinin sahip olma arzusunun frenlenmesi icabeder. Buna göre ço-

(63) Doğan Çağlar, a.g.e., s. 110.

(64) Yusuf (12), 8,9.

(65) Doğan Çağlar, a.g.e., s. 111.

cuk, küçük yaşta sahip olduğu Şeyleri başkaları ile paylaşmak için hazırlanmalı ve eğitilmelidir.

Kıskan çocukların Şu tipik davranış örnekleri tesbit edilmiştir: Çocuksu davranışlar gösterir, anne memesinden emmek, annesi tarafından beslenmek, gece onunla yatmak, yeni doğan bir bebek gibi ihtimam görmek ister. Gece uykusuzluk gösterir. Korktuğunu, uşuduğunu, acıktığını söyler. Daha önce kendisinin yaptığı hizmetleri anne babasının yapmasını ister. Yeni doğan çocuğa karşı açıkça düşmanlık hisleri gösterir. Çeşitli sebeplerle kızmaya, ağlamaya, bağırıp çağırmaya, eşyaları kırıp dökmeye başlar. Devamlı bir huzursuzluk içindedir ve etrafındakileri de huzursuz etmek için çeşitli hareketler yapar. (67)

Çocuklardaki bu menfi duygunun önlenmesi ve düzeltilmesi konusunda eğitim tedbirleri olarak, aileye yeni bir bebeğin katılacağı yaklaştığında çocuğun buna alıştırılması, lüzumundan fazla Őımartılmaması, «gönül tahtından indir», «tactan oldun», «pabucun dama atıldı» gibi sözlerle kıskanlıklarını tahrik etmekten kaçınılması, eşyalarının alınıp yeni doğan çocuğa verilmemesi, çocuklar arasında tercih yapılmaması kardeşleriyle veya başkaları ile mukayese edilmemesi, sahip oldukları eşyaları başkaları ile paylaşmaya alıştırılması, kıskanma yerine imrenme duygularının geliştirilmesi, aralarında kıskançlık olabilecek kardeşlerin birbirleriyle sıkı ilişkiler kurmalarının teşvik edilmesi, bütün bunlara rağmen yine de bir kıskançlık olayı ortaya çıkarsa ve aşırılığa kaçarsa ilgili ve yetkililerce çocuğun muayene ettirilmesi tavsiye edilir. (68)

G. Dn: Geçmiş bahislerde, herhangi bir tesir karşısında kalan insanın duyarlılık göstermesi ve duygulanmasının fitrî bir istidat ve kabiliyet olduğuna işaret edilmişti. Buna göre din duyugusu da, bir insanın kutsal tanıdığı varlık karşısında duygulanması ve duyarlılığıdır. Bu bakımdan dn duygu da diğer duygular gibi insanın tabiatına ve yaradılışına bağlı bir duygudur. Ancak irsiyetle gelen eğilim ve duygularla karışmış bir haldedir. Bu duygu çocukta sadece bir duyarlılık kabiliyeti halinde yaşamaktadır. Bu duyarlılığın gelişmesi ve ilerlemesi onun dn Őuuruna sahip olmasında temel teşkil edecektir. Onda dn Şuurunun uyanmasında aile ve

(66) Müslim, Zekt, 116, 119; Tirmizi, Menkb, 32; A. b. Hanbel, Ms., V/117.

(67) Doğan ağlar a.g.e., s. 112.

(68) Doğan ağlar, a.g.e., s. 113-115.

ÇOCUKTA DUYGU VE HEYECAN EĞİTİMİ

toplum, eğitim ve telkinlerle belirli inançların aşılması önemli rol oynar.

Çocuğun ana ve babasına karşı duyduğu sevgi ve saygı, yakınlarına karşı beslediği sempati korunma ve esirgenme altında bulunma.. gibi duygular ondaki diğer duygularla karışmış olan din duygusunun ilk tezahürleridir. Fakat ebeveynine karşı duyduğu bu sevgi ve saygı duyguları şüphesiz dîni duygunun kendisi olmayıp, din şuurunun harekete geçmesine, dîni yaşayışın esas çekirdeğini oluşturup Allah'ın yardımına sığınma hissine sebep olan duygulardır. (69)

Bir ferдин şu ya da bu dine mensup olabilmesi ise, daha sonraki aile, eğitim gibi sosyal çevrelerin etkisi ve din şuurunun gelişmesi ile gerçekleşir. Nitekim Hadis-i Şerifte: «Her doğan fıtrat üzere doğar, sonra ebeveyni onu yahudi, nasrani veya mecusu yaparlar» (70) sözü, çocukta din duygusunun uyanması ve gelişmesi, dolayısıyla bir dine sahip olmasının belli bir zamana ihtiyaç gösterdiğine işaret etmektedir.

Çocuk, çevresindeki aile fertlerinin dîni gelenekler ve itikada ait söz ve davranışlarından önemli ölçüde etkilenir. Fıtratında mevcut taklid gücüyle onların her türlü hareket ve davranışlarını tekrarlamaya başlar. Eğitim, telkin ve dîni müesseseler bu yaşayışı takviye ettikçe dîni hayat gelişir, yükselir. Artık fertte belirsiz bir din duygusu yerine belirli itikadlar ve ahlâkî kurallarla beslenen bir din şuru teşekkül eder ki, bu da din şuurudur. (71) Bu tesirler iyi tanzim ve idare edilmezse olumsuz yönde işlerler. Din şuru kökleşmeden zayıflar ve söner.

Çocuğun dîni düşünce ve duyguları hiç şüphesiz ki, günlük hayatındaki gözlemlerinin etkisinde kalacaktır. Ana baba ve öğretmenlerin bu gerçeği gözden uzak bulundurmamaları gerekir. Çocuktaki dîni duygunun uyanışının kesin çizgilerle ne zaman başladığını belirlemek güç ise de, onun fizikî ve rûhî olgulaşması ile birlikte gelişme gösterdiği kesindir. Dîni hayat da kişiliğin gelişmesiyle paralellik arzeder.

Çocuk ne kadar küçük olursa, din konusundaki düşüncülerinin mü-

(69) Neda Armaner, Din Psikolojisine Giriş, Ankara, 1980, s. 81.

(70) Buhârî, Cenâiz, 80; Kader, 3; Müslim, Kader, 22, 23, 24.

(71) Osman Pazarlı Din Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İst., 1972, s. 105.

şahhas olaylara dayanması ihtimali de o kadar yüksek olur. (72) İlk yaşlardan ilkokula kadar çocukların din eğitiminde, birçok mücerred kavramın çocuk için anlamlı bir biçime sokulup anlatılması bir problem olarak karşımıza çıkar. Çünkü dîni kavramlar (Allah, melek, cennet, cehennem) mücerred olarak anlatıldıkları zaman, çocuğa çok az şey anlatacaklardır. Zira dinin mahiyeti ve prensipleriyle ilgili esaslar çocuğun zihninde henüz yerleşmiş değildir. Bu bakımdan bu mücerred kavramlar, çocuğun zekâ, öğrenme ve anlayış seviyeleri göz önünde bulundurularak ve onun taklid, telkin ve tecessüs gibi tabii kabiliyetlerine dayandırılarak anlatılmalıdır. Dinen doğrudur diye her bilgi, zamansız olarak çocuğa verilmeye çalışılması doğru olmaz. (73) Bilindiği gibi çocuk dininin karakteristik özelliklerinden birisi de, dîni gelişmenin henüz tam şekillenmemiş ve belli prensiplere ulaşmamış olmasıdır. Anne baba ve eğitimciler çocuk psikolojisinin verilerini de hesaba katarak, onun zihni ve bedeni gelişmelerine paralel olarak dîni uyanışın olduğu devrelerde (yani mücerred kavramları anlayacak zihni seviyeye ulaştığı zaman) dîni bilgilerini vermeleri gerekir. Zira çocukta oluşturmaya çalışacağımız din kültürü, onun din duygusunu şekillendirecek ve geliştirecektir. J.J. Rousseau zamanı gelmeden çocuğa verilecek dîni bilgilerin onda aksi tesirler uyandıracığına dikkati çekerek der ki: «Din mefhumunu zamanından önce öğrettiğim takdirde, çocuğu dîni hiç öğrenmemek tehlikesine atmış olurum.» (74)

H. Cinsiyet: Cinsiyet duygusu da çocuklarda diğerleri gibi doğuştan gelen bir duygudur. Ancak onun çocuktaki tezahürleri yetişkinin hayatındaki tezahürlerinden çok farklıdır. Bununla beraber doğumdan büluğ öncesine kadar geçen süre içerisinde, cinsî duygunun nasıl bir seyir takip ettiğini araştırmalar henüz tam olarak aydınlatamamıştır. Bu konuda hayli şöhret yapmış olan S. Freud'un isabetli görüşleri olmakla beraber, bazı tutarsızlıkları da bu sahanın araştırmacıları tarafından ortaya konmuştur. Burada bu tartışmalara girilmeyecektir. Ancak şurası da bir gerçek-

(72) Bkz. Ziya Dalat, Çocuk ve Genç Ruhu, 1-20 Yaş Psikolojisi, Yeni Matbaa, Ankara, 1956, s. 367; Mehmet Tütüncü, Türk İslâm Eğitimsi Zernüci, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1984, s. 126.

(73) Peygamber Efendimiz insanların akıllarının alacağı kadar konuşulmasını, muhataplarının anlayış seviyesinin, yaş ev meşguliyet alanlarının dikkate alınmasını istemiştir. (Buhari, 'İm, 2,50)

(74) J.J. Rousseau, Emile Yahut Terbiyeye Dair, trc., Hilmi Ziya Ülken ve Arkadaşları, İstanbul, 1956, s. 194.

ÇOCUKTA DUYGU VE HEYECAN EĞİTİMİ

tir ki, yetişkinlerdeki kadar olmamakla beraber çocukluğun da kendine göre bir cinsî hayatı mevcuttur. Bu ise bülüğa kadar bir hazırlık döneminden öteye geçemez. Bu bakımdan çocuk, konuşup çevresi ve kendisi ile ilgili sorular sormaya başlayıncaya kadar bu duyguda belirgin bir gelişme gözlenmez. Bu konuyla ilgilenen uzmanlar, çocuktaki cinsî tecesüs ve duygunun doğumla beraber değil, 2-3 yaş civarlarında uyandığını ifade ederler. (75)

Problem, cinsiyet duygusunun çocukta olup olmadığı, ne zaman ve nasıl başlayıp geliştiginde değil, onun anormal bir gelişme göstermemesi için nasıl eğitilebileceğidir. Zira toplumumuzda ve hatta dünya toplumlarında bile, (76) cinsiyet eğitimi, ele alınması güç bir problem olarak vasıflandırılmıştır. Şüphesiz bunda toplumların sosyal yapılarının farklılıkları, felsefî görüşlerin ayrılığı ve değişik değer yargıları önemli rol oynamıştır. Bizde de bu faktörler cinsiyet eğitiminin ilmi bir şekilde ele alınmasına çoğu zaman mani olmuş ve bu sebeple önemli sayılabilecek anormal davranışların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Çocuğun fizikî ve rûhî gelişimi bakımından anormal durumların ortaya çıkmaması için, bu sahanın uzmanları tarafından konu etraflı bir şekilde ele alınmış, gereken tavsiyeler yapılmıştır.

Bu konuda ısrarla ve önemle üzerinde durulması gerekli husus, çocukların bilhassa cinsiyetle ilgili sorular sormaya başladıklarında, sorularının cevapsız bırakılmaması, susturulup azarlanmamasıdır. Verilecek cevaplar da çocukların seviyelerine uygun bir üslupda olmalıdır. Bu durum gözardı edildiğinde onların ruhsal hayatında telafisi imkansız bir takım davranış bozukluklarına sebep olabilir.

Sonuç: Aslında çocukta duygu ve heyecan eğitimi bu kadar dar bir çerçeve içine sığdırılması mümkün olmayan çok geniş bir konudur. Zira duygu ve heyecanlar adet itibarıyla daha fazla ve çok daha karmaşıktır. Ancak bir makale sınırını taşımama gayreti, konunun özet olarak ve biz-

(75) Amerika Çocuk Araştırmaları Merkezi, Çocuğun Cinsel Soruları ve cevapları, trc., Mebuse Sürmeli, İst., 1971, s. 19; Andre Berge, Çocuğun Cinsel Eğitimi, trc., Nazife Müren, İst., 1969, s. 126-7; Bertrand Russel, Terbiyeye Dair, trc., Hamit Dereh, Ank., 1964, s. 174; Atalay Yörüköğlü, Çocuk Ruh Sağlığı, Ank., 1980, s. 174.

(76) Mesela Bertrand Russel: «Cinsiyet konusu o kadar çok batıl itikadlar ve tabularla çevrilmiştir ki, ben ona titreyerek yaklaşıyorum»der. (Terbiyeye Dair, s. 173)

ce önemli görülenlerinin ele alınmasını zaruri kılmıştır. Bununla birlikte çocuk ve onun duygusal hayatı kısa ve öz bir biçimde tanıtılmaya çalışılmış, bu konuda alınacak tedbirlere dikkat çekilmiştir.

Görüldüğü gibi çocuk ancak duygularıyla kazandıklarından etkilenen, kendine ait görüş düşünüş ve hissediş tarzı bulunan, herbiri ayrı ayrı geliştirilmesi zaruri olan bir çok kabiliyetlere sahip, faaliyet gücü ile dopdolu, sevgi, sevinç, sempati, korku, öfke, kıskançlık gibi duyguları taşıyan, iyi ve kötüye de yönlendirilebilecek çok sayıda içgüdü ve temayülleri olan, irade gücü zayıf bir varlıktır. O bütün bu vasıflarıyla, iyi yetiştirilip doğru ve güzel olan şeylerin öğretilmesi için, Allah'ın insanlara bir emanetidir. Bu bakımdan onu bütün yönleriyle tanıyıp eğitimi için gerekli ihtimam gösterilmelidir. Duygu ve heyecanların eğitiminden maksat da bu olmalıdır.

الملخص

إن سرسة هيجان و عادية الخليل موضوع واسع لا يمكن استيعابه في إطار مختصر ،
لأن المواضع والهيئات عديدة و معقدة . لذلك اضطررنا اني تلخيص المواضع المهمة .
و مع هذا قد حاولنا ترميز الخليل و حياته العاطفية با يجاز و نهبنا على التناجيز
التي هيجان تتخذ من احد . ان الخليل يتاثر مما يكتبه بعواطفه . و له داراز خاص
لحتره و لرؤيته و لحته . وله استعدادات كثيرة يلزم تكوين كل منها على حدة .
و هو ممتلئ ايضا بالنشاط و الحبوية و هو يحمل المواضع الكثيرة . كالمودة و السرور
و العدا و الخوف و الغضب و الحسد ، و له فرائز عديدة و ميول كثيرة و لكن ارادته
سعيه و هو اماند من الله للناس مع كل هذه الاوقات . و لهذا يجب الاهتمام بتربيته
و هذا هو الغرض من تربية الهيجان و العاطفة .